

راهنمای مفاهیم اقتصادی

جلد اول - مفاهیم پایه

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
مرکز پژوهشی آموزشی کوثر

سرشناسه: قائمی نیا، علی اصغر، ۱۳۶۶ -
 عنوان و نام پدیدآور: راهنمای مفاهیم اقتصادی/گردآورنده و مجری علی اصغر قائمی نیا، سیداحسان خاندوزی؛ ناظر علمی عادل پیغامی؛ ویراستار زهرا صبوخی؛ به سفارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
 مشخصات نشر: تهران: مرکز پژوهشی آموزشی کوثر، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری: ج. ۲.
 شابک: دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۲۲۹-۸-۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۲۲۹-۸-۲ : ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۲۶-۹-۹ : ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۲۶-۹-۲ ج. ۲.
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 مندرجات: ۱. مفاهیم پایه. ج. ۲. مفاهیم کاربردی.
 موضوع: اقتصاد -- ایران
 موضوع: Economics -- Iran
 شناسه افزوده: خاندوزی، سیداحسان، ۱۳۵۹ -
 شناسه افزوده: قائمی، عادل، ۱۳۵۲ -
 شناسه افزوده: ایران. مجلس شورای اسلامی. مرکز پژوهش‌ها
 شناسه افزوده: مرکز پژوهشی آموزشی کوثر
 رده بندی کنگره: HC۴۷۵/۲ ۳۹۸
 رده بندی دیویی: ۳۳۰.۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۵۱

عنوان کتاب: راهنمای مفاهیم اقتصادی، مفاهیم پایه
 به سفارش: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
 ناظر علمی: دکتر عادل پیغامی
 گردآورنده و مجری: علی اصغر قائمی نیا و سید احسان خاندوزی
 ناظر فنی چاپ و تولید: علی خسروی راد
 ناشر: مرکز پژوهشی آموزشی کوثر
 ویراستار: زهرا صبوخی
 صفحه‌آرایی و طراحی جلد: دانیال فرخ
 نوبت چاپ: چاپ اول
 شمارگان: ۱۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۲۶-۸-۲
 شابک دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۲۲۹-۸-۸
 قیمت: ۶۰,۰۰۰ تومان
 تلفن مرکز پخش: ۰۲۱-۸۸۹۶۸۵۰۷
 پایگاه اینترنتی: www.Kosarut.ir
 پست الکترونیکی: Info@Kosarut.ir

فهرست اجمالی:

سید عقیل حسینی	نظریه ارزش و قیمت	۱۷
سعید موسوی ثمرین	اقتصاد رفاه	۷۱
علی سلیمیان	بازار و بازارها	۱۰۷
عادل پیغامی	بخش حقیقی / پولی	۱۳۹
عادل پیغامی	بهره	۱۷۳
حمید پاداش	بهره‌وری و کارایی	۲۱۹
حجت دهقان بنادکوکي - علی سلیمیان	تعادل	۲۵۱
مهدی موحدی بکنظر - محمد جواد رضائی	رقابت و همکاری	۲۷۹
علی اصغر قائمی نیا	عدالت اقتصادی	۳۰۷
محمد جواد رضائی - مهدی موحدی بکنظر	بلائیت و انسان اقتصادی	۳۳۷
مهدی طغیانی	کمیابی، هزینه‌ی فرصت و انتخاب	۳۶۱
سید عقیل حسینی	نظریه‌ی رایانه	۳۸۵
سید جعفر حسینی	نهادگری	۴۱۹

حوزه‌ی علم و اندیشه در ایران معاصر همواره با چالش‌های متعددی مواجه بوده است. آگاهی و اشعار نسبت به وضعیت ناهنجار علمی کشور در دوره‌ی معاصر تا حدی عمومی شده است که می‌توان گفت به طور کلی اکثر اندیشمندان کشورمان بر روی این مهم اجماع کرده‌اند. این در حالی است که علم و اندیشه در ایران همواره از منزلت والایی برخوردار بوده و اساساً از ایران به عنوان مهد علم و دانایی یاد شده است. مسأله اینجاست که ظاهراً در دوره‌ی معاصر نیز حوزه‌ی علم و اندیشه همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، دست‌اندرکاران و اندیشمندان کشور بوده است.

بی‌شک معادلیق و نمادهای زیادی برای مسأله‌ی مذکور قابل شمارش است، اما یقیناً یکی از مهم‌ترین صائبی‌ها این است که در ایران معاصر فرآیند اندیشه‌ورزی مخصوصاً در حوزه‌ی علم، انسانی و اجتماعی، کاملاً غیرانباشتی و غیرتاریخی است. به نظر می‌رسد در تمدن‌های به سبب از تمدن یونان باستان تا تمدن اسلامی و تمدن غربی همواره روال برای قرار بوده است که اندیشمندانی که از پی می‌آیند بر دوش اندیشمندان قبلی سوار و انباشت بر دوش گذشتگان و متقدمان همواره حمایل دوش اندیشمندان متأخر بوده است. به عبارت دیگر روندی مشخص در سیر تطور اندیشه در هر تمدنی وجود داشته است. در اینجا ممکن است منتقدان نسبت به ثبات مسائل فکری اندیشمندان در طول تاریخ از ایران گرفته تا قرن بیستم اذعان نمایند. اما اذعان به این گزاره مبطل بیان فوق نیست. به عبارت دیگر اگر سؤال‌هایی که برای متقدمین حائز اهمیت بوده است با نظام‌مندی برای متأخرین نیز بازتولید شده است، اما در عرصه‌ی پاسخ‌دهی دوره‌ی جدیدی توأم با پیشرفت در دایره‌ی تمدنی خاصی قابل بازشناسی است. به دیگر بیان، در هر تمدنی وضعیت فکری دوران به تناوب طول عمر آن تمدن دارای روندی تکاملی و تطوری بوده است. اما این مهم در ایران معاصر به تمامی مفقود ناپیدا است، به طوری که با مطالعه‌ی آثار اندیشمندان علوم انسانی کشورمان این سؤال در ذهن خواننده نقش می‌بندد که آیا اساساً نسبت این مطالعه یا پژوهش با پژوهش‌هایی که در طول دوره‌ی معاصر در این مرز و بوم صورت گرفته است چیست؟ عمق مسأله وقتی

به طور کامل درک می شود که نسبت به این موضوع آگاه شویم که گاهی اوقات حتی سایر پژوهش های یک اندیشمند در ضمن کارهای آتی وی یکسره مورد بی اعتنائی واقع می شود و چرایی گسست در این فرآیند به خوبی تبیین نمی گردد.

بنابراین به صورت طبیعی این سؤال در ذهن نقش انسان می بندد که منشأ این پارادوکس تاریخی چیست؟ چرا در کشوری با این پیشینه ی ارج نهی به علم و اندیشه از یک سو و اهتمام به گسترش آن در دوره ی معاصر از سوی دیگر، وضعیت تفکر باید این گونه باشد؟ چرا در ایران معاصر هیچ فرآیند ممتدی از اندیشه پردازی که خود را د قالب حلقاتی از اندیشمندان در دوره های مختلف نمایان می سازد به چشم نمی خورد؟ اما صرف نظر از ریشه شناسی بنیادین این مسأله ی خطیر که فی الواقع از نهاده ی این نوشته خارج است، علل مختلفی از سوی متفکران معاصر میهن مان در این باره مطرح شده است. یکی از مهم ترین دغدغه ها در سطح علوم انسانی در ایران معاصر، همانا این بوده است که مفاهیم بنیادی در حوزه های مختلف علمی چگونه شکل گرفته و از چه مفاد محتوایی برخوردار هستند. به عبارت دیگر فقر محتوایی در خصوص مفاهیم بنیادین رشته های مختلف علوم انسانی در بین حتی منسوبین آن رشته به شدت به چشم می خورد. در واقع این گونه به نظر می رسد که غفلت از حاق مفاهیم رشته های مختلف علوم انسانی در ایران امروزی یکی از علل معضله ی اصلی شناسایی شده است. از این منظر مفاهیم اصلی هر رشته ی علمی و ارتباط شان با هم، با مبانی تمدن جدید و ... را باید اندیشگی آن رشته هستند که وقتی مورد بی مهری واقع می شوند، فرآیند رنمان اندیشه پردازی ها در آن رشته به شدت مغشوش و آشفته از آب درمی آید. اما را چنانچه است؟ ایده ی کتاب حاضر در پانویس سیاهه ی این ایده ها شکل گرفته است و بتواند سه می در حل معضله ی علمی ایران معاصر داشته باشد. در ادامه به کلیاتی از نحوه ی طرح و بسط این ایده ی ابتدائی پرداخته شده و شمای کلی کتاب معرفی می گردد.

در نسبت با مسأله شناسی عنوان شده در سطور قبلی لازم به ذکر است که تقریباً در اکثر رشته های علوم انسانی در ایران معاصر نوعی آشفتگی مفرط حکم فرما است. اما در این میان رشته ی اقتصاد به علل مختلف از جمله وسعت موضوعی - که از این جهت طیف های مختلفی از اندیشمندان و دانشجویان تا سیاست گزاران و مدیران امور اجرایی با آن رشته به طور مستقیم و غیرمستقیم در تعامل هستند -، گرایش به

کمی‌گرایی و صورت‌گرایی در جریان رسمی این رشته و...، بیش از سایر رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی با این مسأله درگیر است. امروزه می‌توان این‌گونه حکم نمود که از میان کلیه‌ی افرادی که به نحوی با مبانی و مفاهیم اقتصادی سروکار دارند از سیاست‌گذاران و دانشجویان و اساتید و... تقریباً کسر مهمی از ایشان مفاد ابتدائی و اولیه‌ی مفاهیم اصلی مورد استعمال را به خوبی نمی‌شناسند و یا با تورش بزرگی به استفاده از این مفاهیم مبادرت می‌ورزند. در جریان رسمی آموزش اقتصاد در ایران عملاً امکانی برای ارائه‌ی بایسته‌ی عده‌ی زیادی از مفاهیم اصلی اقتصاد وجود ندارد و در موارد معدودی که به آموزش مفاهیم مبادرت می‌شود، اهداف آموزشی به خوبی محقق نمی‌شود. اگرچه در غرب نیز این مسأله بارز است اما ایشان با ادعای فست‌هایی با نام راهنما (هندبوک) تا حدی توانسته‌اند این معضل را چاره کنند. بدین ترتیب که در موضوعات مختلفی چون روش‌شناسی، توسعه، بخش عمومی و... خیل مفاهیم را فهرست کرده و سپس به معرفی اجمالی آن‌ها می‌پردازند. به عبارت دیگر این‌گونه پنداشته می‌شود که ظهور هندبوک‌ها به مثابه سببی از مفاهیم تخصصی، که حوزه‌ی خاص علمی می‌تواند تا حدی نارسایی آموزش رسمی را در زمینه تعریف مفاهیم اصلی و بنیادی جبران نماید.

کتاب حاضر در ابتدا با محوریت برکنان این خلأ - در حد توان دست‌اندرکارانش - از سوی دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌ها آموزش کوثر در دستور کار قرار گرفت. اما پس از مشورت با دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی که به عنوان حامی این پروژه ایفای نقش می‌نمود، مقرر گردید حیث صرفاً علمی این کار با حیثیتی جایگزین شود که براساس آن این کتاب توأمان مفید فایده برای طیف‌های آکادمیک و مراکز و مراجع سیاست‌گذار باشد. از این منظر کتاب حاضر در عین حالی که به مفاهیم صرفاً نظری - که البته مبانی هر نوع سیاست‌گذاری نیز مفاهیم مبنایی هستند - چشم دوخته است، به تعدادی از مفاهیم در عرصه‌ی تصمیم‌سازی نیز نظر افکنده است. براین مبنا در مرحله‌ی اول مفاهیم نظری و کاربردی انتخاب و از آن میان براساس محدودیت‌های اجرایی و هم‌چنین اولویت‌بندی از نظراهمیت و...، مفاهیمی دست‌چین شده - بدین ترتیب ۱۳ مفهوم اصلی در حوزه‌ی نظری و پایه و ۲۲ مفهوم در حوزه‌ی کاربردی انتخاب گردید - و برای معرفی به متخصصان که عمدتاً از دانشجویان دوره‌های تحصیلات

تکمیلی و اساتید اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تهران بودند و گذار شدند. لازم به ذکر است یکی از نکاتی که از سوی دست‌اندرکاران این مطالعه از همان ابتدا در دستور کار قرار بود، توجه به حیط تاریخی و تطوری مفاهیم در کنار توجه به حیط تحلیلی آن‌ها بوده است. امری که در واقع در سنت علوم انسانی ایران در دوره‌ی معاصر بالاعم و در رشته‌ی اقتصاد بالاخص همواره مورد غفلت واقع شده است. هم‌چنین توجه به رویکردهای دگراندیش و مخصوصاً رویکرد اقتصاد اسلامی نسبت به مفاهیم مورد نظر - مورد تأکید در مفاهیم پایه-، توجه به گستره‌ی کاربردی مفاهیم مورد نظر - مورد تأکید در مفاهیم کاربردی- و... نیز در طول این کار در س‌روحه‌ی اهداف بوده است.

یکی از مهم‌ترین مزیت‌های این کتاب این است که با راهنمایی و نظارت آقای دکتر عادل پیغم‌ی از اعضای هیئت علمی دانشکده-ی معارف اسلامی و اقتصاد به سرانجام رسیده است. ایشان سعی کردند استانداردهای لازم و علمی مورد نیاز از همان ابتدای کار در س‌روحه‌ی اجرای این پروژه قرار گیرد. هم‌چنین علاوه بر این مرکز پژوهش‌های د‌حسن نیز فرآیند نظارتی خاصی را بر روی این پروژه اجرایی کرد تا نظر به اهمیت و نو بودن این کار استانداردهای لازم در جریان انجام کار به نحو احسن حاصل شود. مضافاً اینکه بسیاری افرادی که به نحوی در این پروژه همیاری نموده‌اند از بهترین‌های حوزه‌ی اقتصاد در سطح تحصیلات تکمیلی هستند و نام جملگی ایشان در آینده‌ی این رشته در کشور ر‌یشتر شنیده خواهد شد. بدین ترتیب می‌توان ادعا نمود که این کتاب در حوزه‌ای که بدان ورود کرده است علاوه بر حق تقدم و نو بودن از جمله‌ی معدود پژوهش‌ها و کتاب‌ات جدی است که در سالیان اخیر در حوزه‌ی اقتصاد منتشر می‌شود.

در پایان لازم است از تمامی کسانی که به نحوی در ت‌نقش این مهم نقشی داشته‌اند تقدیر و تشکر به عمل آید. اما ذکر برخی از اسامی با توجه به برجستگی سهم ایشان ضروری است. دکتر پورسید به‌عنوان معاونت پژوهشی وقت و دکتر سیدنورانی به‌عنوان مدیر دفتر اقتصادی وقت مرکز پژوهش‌های مجلس حمایت‌های خود را لحظه‌ای دریغ نکرده‌اند که شایسته تقدیر هستند. دکتر عادل پیغم‌ی نظارت علمی این کار را با وجود تنوع عناوین و پراکندگی فرایند تکمیل بدون ذره‌ای کاستی انجام دادند که امیدواریم خداوند توفیقات ایشان را روزافزون نماید.

دکتر سید احسان خاندوزی به عنوان مدیر دفتر اقتصادی وقت مرکز پژوهش‌ها هم در فرایند نظارت علمی و هم فرایند اجرایی نقشی بسزا داشتند و اگر بگوییم بدون بذل توجه ایشان کار به سرانجام نمی‌رسید، سخنی به گزاف نگفته‌ایم و امیدواریم نزد خداوند مأجور باشند. دکتر علی شمسی‌پور مدیر محترم وقت مرکز پژوهشی آموزشی کوثر و جناب آقای مهدی رضانی مدیریت داخلی وقت مجموعه مذکور، اهتمام شایسته تقدیری در فرایند تکمیل کتاب داشته‌اند. همچنین آقایان دکتر علی اصغر قائمی‌نیا، دکتر سید سعید موسوی و دکتر علی سلیمیان به عنوان اعضای گروه مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی آموزشی کوثر نه تنها در تکمیل برخی مقالات نقش آفرین بوده‌اند، بلکه خط مقدم پیشرفت و تکمیل کتاب را تشکیل دادند که آرزوی خیر و وفات روزافزون برایشان مسألت داریم. در نهایت از خانم زهرا صبحی که ویراستاری متن را بر عهده گرفتند و از آقایان محمد جواد عباسی و محمد حسین گلی‌کانی که صفحه‌رایی کتاب را انجام دادند، کمال تشکر را داریم.

عاقان را بر سر خود حکم نیست

هر چه در سر تو باشد آن کنند

پیش چشم منم کمتر است از قطره‌ای

این حکایت است از طوفان کنند

و من الله التوفیق

دفتر اقتصادی مرکز پژوهش‌ها، محسن

گروه مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی آموزشی کوثر